

Bilim ve Kapitalizm: Satılabilir Bilginin Keşfi

*Bilgi güçtü, ama artık parayla satılır oldu.
Patent sistemleri, buluşların anonim
olmaktan çıkışı.*

Tarihin bir döneminde bilgi, doğada rastlanan bir armağandı. Gözlemesinde gökyüzünü izleyen âlim, laboratuvarında çözeltiyle uğraşan simyacı ya da çöldeki bedevî bir yıldız haritası çizen göçebe, bilgiye ulaşmak için çile çekerti ama onu paylaşıırken cömertti. Çünkü bilginin kutsal bir nitelik taşıdığına inanılırdı. Ama **kapitalizm** gelip sahneyi süpürünce, bilgi de raflara dizilecek, fiyat etiketiyle satılacak bir **metaya** dönüştü. Hoş geldiniz: Buluşun anonim olmaktan çıktığı, "**fikri mülkiyetin**" doğduğu, "**ben bunu ilk söyledim**" yarışının başladığı o yeni dünyaya!

Patent Sistemi: "Bu Fikri İlk Ben Buldum, Dokunma!"

Bilgi üretiminin "kutsaldan çıkıp tescillenebilir bir mülk" hâline gelmesinin miladı, modern anlamda **patent sisteminin** doğuşuyla belirlenir. 15. yüzyılda Venedik'te başlayan bu sistem, 17. yüzyılda İngiltere'de iyice oturur: "Eğer bir buluş yaptıysan ve bunu devletle paylaşırsan, belli bir süre boyunca senin olur, başkası kullanamaz." Yani bilim, artık sadece bir gerçeği ortaya çıkarmak için yapılmaz; bunu ilk bulan kişi olmanın getirdiği **ekonomik avantaj** için de yapılır. **Newton** bir deneyi anlatırken, artık sadece evreni anlamak için değil, kendi ismini altın harflerle yazdırmak için de yazmaktadır.

- **Örnek:** 1769'da **James Watt**, buhar makinesini “verimli” hâle getirdikten sonra hemen patentini alır. Yani sadece buharın gücünü kullanmakla kalmaz, bu gücün ekonomik kontrolünü de eline alır. Böylece, teknolojik gelişmenin kapısını açar ama aynı zamanda onu kilitleyen kişiye de döndürür.

Buluşun Yalnızlığı: Bilimsel Anonimliğin Sonu

Antik Yunan'da ya da İslam Altın Çağı'nda bilgi anonim dolaşırdı. Bir keşif, çoğunlukla "toplumun malı" olarak görülürdü. **Harizmi** “cebiri” icat ettiğinde, bunu adına değil ümmete sunuyordu. Ama artık işler değişti. İlk kez, bilgi üreticileri kendi isimlerini bilimsel verinin önüne koydu. Bu süreç, bilimin kolektif olmaktan çıkıp **bireysel kahramanlık öykülerine** dönüşmesinin kapısını araladı. Artık “bilim insanı” değil, “mucit” vardı; bilgi değil, “inovasyon” vardı.

Bilim-Sermaye İşbirliği: Laboratuvardan Pazara

Kapitalizm sadece bilgiyi satılabilir kılmakla kalmadı; onu yatırıma çevirdi. 19. yüzyıla gelindiğinde şirketler artık bilimsel araştırmaları desteklemeye başladı. Elbette, hayır duaları için değil: **Ticarileştirmek** için.

- **Örnek:** 1888'de **Kodak**, sıradan insanların fotoğraf çekmesini sağlayacak makineler üretirken, arkasında bilimsel bir kimya ve optik araştırma yatırımı yatıyordu.
- **Başka bir örnek:** **Bayer**, 1899'da **aspirini** piyasaya sürdü. Bu artık “tıbbi bilgi” değil, “ürün”dü.

Bilimsel araştırma, artık üniversiteler kadar laboratuvarları olan şirketlerin de işiydi. Bilgi üretimiyle ürün üretimi aynı potada eritildi.

Üniversite-Sanayi Kompleksi: Bilim Yatırımıyla Beslenir

20. yüzyılda bilimin kaderi, doğrudan ekonomik yatırımın rüzgârına bağlandı. Bilim artık “tarafsız bilgi üretimi” değil, “yararlı, uygulanabilir ve kâr getiren” bilgi üretimiydi. ABD’de “Bayh-Dole Act” (1980) gibi yasalar sayesinde, devlet fonlu araştırmaların bile ticarileştirilmesine izin verildi. Üniversite hocaları patent başvurusu yapabilir, kendi şirketlerini kurabilir hâle geldi. **Stanford Üniversitesi** bu modelin zirvesidir: Google’dan Hewlett-Packard’a kadar nice şirket, Stanford laboratuvarlarında doğdu. Artık bilginin sorusu şu: “Bu ne işe yarar?” Çünkü işe yaramayan bilgi, yatırım almaz. Yatırım almazsa araştırılmaz. Araştırılmazsa var olmaz.

Enformasyon Çağı ve “Dijital Patentler”

Bilgi, 21. yüzyılda hızla dijitalleşince, patent sisteminin kapsadığı alan da genişledi. Artık sadece fiziksel buluşlar değil, **algoritmalar** da patentleniyor. Google’ın arama motoru algoritması, Amazon’un “bir tıkla satın al” sistemi, ya da Netflix’in öneri algoritması – hepsi ticari sır. Yani bilimsel bilgi artık kodlara, dev sunuculara ve özel lisanslara kilitlenmiş durumda. **GAFAM** şirketleri (Google, Apple, Facebook, Amazon, Microsoft), sadece teknoloji üreticisi değil, bilgi tekelleri hâline geldiler. Bilginin “özgür dolaşımı” efsanesi, bu şirketlerin lisans duvarlarına çarpıyor.

Bilimsel Açlık Oyunları: Kimse Bilgiyi Paylaşmak İstemiyor

Kapitalist bilim dünyasında bir başka trajikomik gerçek daha var: Akademik çalışmalar bile artık “erişime kapalı” dergilerde yayınlanıyor. Yani bilim insanları bilgi üretip, yayınlayıp, sonra kendi yazılarını tekrar okuyabilmek için para ödemek zorunda kalıyorlar. Bilim kamusal değil, **abonelikli** bir hizmete dönüşüyor. **Aaron Swartz**, bu bilgi tekellerine karşı savaş açan dijital

çağın trajik figürüdür. Akademik makaleleri özgürce paylaşmak istediği için yargılandı ve hayatına son verdi. Onun hikâyesi, “bilgi özgürlüğü” ile “bilginin satılması” arasındaki uçurumu acı şekilde özetler.

Bilim Ne Zaman Özgür Olur?

Kapitalist sistem içinde bilimsel bilgi ne kadar özgür olabilir? Bu, hâlâ tartışmalı. Buluşlar artık kamuya değil, sermaye gruplarına ait. Bilim, bir şirketin Ar-Ge departmanına hapsedilmiş durumda. “İnsanlık için mi, şirketler için mi araştırıyoruz?” sorusu gittikçe daha sık soruluyor.

Ama hâlâ umut var. Açık erişim (open access) hareketleri, GNU lisansları, Creative Commons gibi sistemler, bilginin yeniden paylaşılabilir olmasını hedefliyor. Yani bilgiyle sermaye arasındaki savaş sürüyor – hem laboratuvarlarda, hem de sunucularda.

- **Patent sistemi**, bilginin kolektif bir değer olmaktan çıkıp bireysel ve tescilli bir mülke dönüşmesinin önünü açtı.
- **Buluşun anonimliğine** son verildi; bilim insanları, keşiflerini kendi isimleriyle markalaştırmaya başladı.
- **Kapitalizm**, bilimi laboratuvarlardan pazara taşıyarak şirketlerin Ar-Ge'ye yatırım yapmasını sağladı.
- Dijital çağda, algoritmalar ve yazılımlar da patentlenerek bilginin ticari bir ürüne dönüşümü hızlandı.
- Bugünün dünyasında, “bilgi özgürlüğü” ile “bilginin satılması” arasındaki gerilim, **Aaron Swartz** gibi figürlerin hikayelerinde acı bir şekilde kendini gösteriyor.